

Звездан Фолић*

ИЗБОР ЦРНОГОРСКО-ПРИМОРСКОГ МИТРОПОЛИТА 1961. ГОДИНЕ

Недовољно познавање докумената, сложеног посла, као и општа условљеност историјске науке духом свог времена, узроковали су да се недавна црногорска прошлост често интерпретирала површно и сензационалистички. Таква тумачења нарочито су била примјетна у експозицијама већине аутора који су се бавили историјом Црногорско-приморске митрополије послје 1945. године, што је имало за посљедицу доминацију "општих мјеста", мистификација, полуистина, манипулација.¹ Инерција појединих историчара, несклоних да прихвате такав "метод", неоправдано је продужила живот једној идеолошкој представи коју овај рад настоји да измијени конкретним истраживачким резултатом.

Позиција Црногорско-приморске митрополије била је прилично уздрмана 1954. године када је њен митрополит Арсеније Браваревић осуђен на 11 година и шест мјесеци строгог затвора. Тиме је њен незавидни положај био још више погоршан. Црногорско-приморска митрополија патила је од акутних облика свих оних проблема који су задесили Српску православну цркву послје Другог свјетског рата. Тенденција напуштања свештеничке службе била је најизраженија у Црној Гори, а материјални положај свештенства најтежи. У Краљевини

* Аутор је виши истраживач у Историјском институту Црне Горе

¹ Премда фрагментарно дотичу проблематику везану за Црну Гору, изузетак у том погледу представљају радови Радмиле Радић, *Вером проишле вере*, Београд, 1995; *Држава и верске заједнице*, Београд 2002.

ни Црној Гори свештеници су били плаћани од стране државе, а када су те субвенције укинуте они су били приморани да траже помоћ од сиромашних парохијана који нијесу били навикнути да даривају своје пастире. Поред тога, у Црногорско-приморској митрополији постојала је највећа несразmjера између броја парохија и свештеника који их опслужују у односу на све остале епархије СПЦ²

Викентије Проданов, патријарх СПЦ, одобравао је осуду митрополита Арсенија, сматрајући да ће она имати повољно дејство на епископат. Његове прогнозе су се обистиниле. Овај догађај представља међаш у односу епископата СПЦ према политици државних органа. Ставови епископата били су флексибилнији, а сарадња кооперативнија. Православним великодостојницима је било сасвим јасно да су у случају митрополита Арсенија црногорски државни органи само операционализовали одлуку савезних власти, што им је, дакако уливало подозрење, неспокојство и страх.³

Без обзира на поменуто осуду, Свети архијерејски сабор СПЦ је наставио да Арсенија Брэдваревића третира митрополитом Црногорско-приморске епархије. Такво одређење проистичало је из одредби Устава СПЦ, пошто судска пресуда грађанских власти само "спречава и удаљава" епископа да обавља дужност вјерског поглавара. Бригу према старом и обољелом архијереју Свети архијерејски сабор је видније показао 2. јуна 1955. када је у молби упућеној предсједнику Титу затражио да се митрополит Арсеније ослободи даљег издржавања казне и пусти на слободу.⁴

Годину дана доцније наведено настојање наишло је на разумијевање државних органа. Митрополит Арсеније је последице двогодишњег тамновања у которском затвору, у љето 1956. условно пуштен на слободу и његово прво станиште био је манастир Озрен у источној Босни.⁵ Пошто се обавезао да на условном отпусту неће вршити црквене функције, почетком 1957. године одобрено му је пресељење у Београд, гдје је у тишини манастира Ваведења проводио своју изолацију⁶.

Према члану 112 Устава СПЦ, упражњеном епархијом управља администратор којег именује Свети архијерејски синод. Ово тијело је

² Радмила Радић, *Држава и верске заједнице*, књ. II, 38, 48.

³ Исто, 46-47.

⁴ Архив Југославије (даље - АЈ), 144-12-200, Свети архијерски сабор СПЦ-Предсједнику Републике ФНРЈ Јосипу Брозџу Титу 2. јуна 1955.

⁵ АЈ, 144-19-236, Забиљешка о разговору са патријархом Викентијем 7. VII 1956. године.

⁶ АЈ, 144-21-257, Савезна комисија за вјерска питања - Светом архијерејском синоду СПЦ 27. маја 1957.

у августу 1954. одредило епископа будимљанско-полимског Макарија да администрира Црногорско-приморском митрополијом, да би од јуна 1955. године ту улогу преузео патријарх Викентије. Патријарх је тражио да нормализује односе између ЦПМ и државних органа и у томе је имао успјеха. Поставио је протојереје Петра Капичића за архијерејског замјеника ЦПМ, што су црногорске власти топло поздравиле, јер се радило о повјереном и родољубивом свештенику. На сличан начин примљена је и вијест о именовану његовог насљедника, протојереја Сима Мартиновића. Послије смрти патријарха Викентија у јулу 1958, за новог администратора ЦПМ именован је епископ бачвански Хризостом који није слиједио праксу свог претходника. Њему је замјерано што је свештенику Луки Вујашу, једно од блиских сарадника митрополита Арсенија, повјерена дужност секретара Епархијског црквеног суда.⁷

Избор Германа Ћорића за патријарха СПЦ у септембру 1958. узроковао је персоналну промјену у администрирању Црногорско-приморском епархијом. Свети архијерејски синод је дужност администратора ЦПМ повјерио младом и полетном Павлу Стојчевићу, епископу рашко-призренском.⁸ Ова одлука исходвала је незадовољство код већине православних свештеника али и код црногорских власти. Процијењено је да је епископ Павле непогодан за рад и сарадњу с компетентним органима, те да стога не може допринијети рјешавању важних црквених питања.⁹

Протојереј Симо Мартиновић је у септембру 1958. године био у Београду и том приликом је желио да разговара с патријархом Германом. Његова се жеља није остварила, јер је патријарх преко свог посредника упутио православне свештенике из Црне Горе на разговор са епископом Павлом. Мартиновић је био огорчен овим поступком. Одбио је да посјети епископа Павла, а љутња је била толика да је почетком октобра 1958. поднио оставку на мјесто архијерејског замјеника.¹⁰

Изглађивање овог изненадног проблема било је главна тема разговора којег су 10. X 1958. године водили Добривоје Боби Радосављевић, предсједник Савезне комисије за вјерска питања и патријарх

⁷ Извјештај о раду Комисије за вјерска питања НР Црне Горе за 1958. годину. Документ се налази у посједу аутора.

⁸ Гласник СПЦ, бр. 55, 1957, 225-226.

⁹ Извјештај о раду Комисије за вјерска питања НР Црне Горе за 1958. годину. Документ се налази у посједу аутора.

¹⁰ АЈ, 144-24-278, Забљешка о разговору Добривоја Радосављевића са патријархом Гаврилом 10. X 1958.

Герман. Радосављевић је ненаметљиво указивао патријарху да је протојереј Мартиновић много допринио сређивању црквених прилика у Црној Гори и да ужива велики углед код државних органа. Герман се правдао да је због болести био спријечен да прими црногорске свештенике, као и да је добио погрешне информације о њиховим мотивима за разговор. Понудио се да ово неубједљиво оправдање компензира обећањем да ће сугерисати епископу Павлу да се одрекне администрација Црногорско- приморском митрополијом. На крају је договорено да патријарх Герман, уз присуство епископа Павла, уприличи разговор са делегацијом црногорског свештенства коју би предводио протојереј Мартиновић.¹¹

Патријарх није поступио према постигнутом договору. Допустио је епископу Павлу да крајем октобра 1958. године посјети Црну Гору, што је поново наишло на лош пријем код већине православних свештеника. Било је, додуше у мањој мјери, пријатељског дочека којег су посебно испољавали Богдан Бурић, парох у Заградама код Даниловграда и Веселин Чуквас, парох у Херцег Новом. Бурић и Чуквас су се жалили епископу Павлу на тежак материјални положај свештеника, немаран однос власти и вјерника према православним богомољама, итд.¹²

Патријарх Герман је са извјесним закашњењем позвао делегацију црногорских свештеника на челу са Симом Мартиновићем у Београд и 30. X 1958. започели су разговори. Црногорски свештеници су изричито захтијевали да се епископ Павле повуче са положаја администратора ЦПМ, јер су са његовим држањем били незадовољни. Патријарх је прихватио њихове ставове, а своју одлуку, нешто касније, образложио је тиме да је епископ Павле "... задрт млад скоројевић, али ће доћи памети".¹³ Дужност администратора ЦПМ била је повјерена патријарху Герману, док се Симо Мартиновић вратио на дужност архијерејског замјеника.¹⁴

Казна митрополиту Арсенију истицала је у јануару 1960. године, али епископат СПЦ, с обзиром на његову старост (77 година) и нарушено здравствено стање, није озбиљно рачунао на могућност његовог повратка у Црну Гору. То је и објелодањено на засиједању Светог

¹¹ Исто.

¹² Проблематика православне цркве у Црној Гори 1958. године. Документ се налази у посједу аутора.

¹³ АЈ, 144-24-278, Комисија за вјерска питања НР Црне Горе - Савезној комисији за вјерска питања 5. XI 1958. Радмила Радић, и. дј. 50.

¹⁴ АЈ, 144-24-278.

архијерејског сабора одржаном у јуну 1959. године. Герман се надао да ће Арсеније поднијети захтјев за пензионисање и ту варијанту требало је да испита Нектарије Круљ, митрополит дабро-босански.¹⁵ Појављују се и први претенденти на столицу Св. Петра Цетињског. Били су то Томо Дајковић, управник патријаршијског двора у Београду¹⁶ и Душан Дожић, службеник Патријаршије и бивши шеф кабинета патријарха Гаврила Дожића.¹⁷

Преносећи опште утиске са сједнице Законодавног одбора Св. архијерејског сабора, патријарх Герман је 6. јуна 1959. рекао Добри-

¹⁵ АЈ, 144-32-375

¹⁶ *Томо Дајковић* је рођен у Друшићима 1895. године. Основну школу завршио је у свом родном мјесту, нижу гимназију у Подгорици, Богословско-учитељску школу на Цетињу, а Богословски факултет у Београду. Учесник је у ратовима 1912-1918. године. Иако је гајио симпатије према краљу Николи I Петровићу, сматрао је стварање Краљевине СХС испуњењем идеала јужнословенских народа и стога се у грађанском сукобу у Црној Гори 1918-1920. ставио на страну присталица безусловног уједињења Црне Горе са Србијом. Рукоположен је у чин ђакона и презвитера 1920. и био је парохијски свештеник до 1930. године. Потом је радио као секретар Духовног суда у Штипу, црквено-судски тужилац у Скопљу, члан Црквеног суда Скопске митрополије. Био је близак сарадник митрополита скопског Јосипа Цвијовића и заједно с њим склонио се у Београд 1941. године. Према подацима УДБ-е, Дајковић је 1941-1945. био наклоњен четничком покрету. Послије протјеривања митрополита Јосифа из Врања 1946. године, Дајковић се опет настанио у Београду гдје постаје управник Патријаршијског двора. Код епископата СПЦ словио је као човјек од повјерења. У тренуцима искрености изјашњавао се против стварања свештеничких удружења, а посебно је био незадовољан кампањом која је стремилa ка аутокефалности Македонске православне цркве. Подаци о Тому Дајковићу презентирани су на основу документације коју смо добили од стране приватног лица. Оригинал се тренутно налази у посједу аутора. Видјети: Сава, епископ шумадијски *Српски јерарси*, Београд 1996, 161.

¹⁷ *Душан Дожић* је рођен 1904. године у Колашину. Завршио је теолошки факултет. Био је шеф кабинета свог стрица патријарха Гаврила. Почетком рата 1941. ухапшен је од стране Њемачких окупационих власти и кратко вријеме провео је у затвору. Нескривено је подржавао четнички покрет. Душанов брат Урош био је активни четник. Антикомунистичка оријентација није усахла ни после ослобођења Југославије 1945. године. Отворено је говорио да у Југославији нема демократије, слободе и да социјалистички поредак води у политичку и економску пропаст. Критиковао је патријарха Викентија и његовог наслједника Германа због успостављања добрих односа с државним властима. Краћи подаци за лица која нијесу на званичној кандидатској листи за црногорско-приморског митрополита 1961. године. Оригинал документа се налазе у посједу аутора.

воју Радосављевићу да више епископа инсистира на постављању викара у Црногорско-приморској митрополији. Стекао је утисак да су државни органи сагласни да се на то мјесто изабере Душан Дожић. Радосављевић је категорично одбацио такву могућност, наводећи да су то јалова оговарања или вјешто протурене дезинформације неких свештеника из Црне Горе.¹⁸ Патријарх је, међутим, преферирао Тома Дајковића којег је представљао у веома лијепој свијетлу.¹⁹

Обазриво прилазећи овом сложеном проблему, Свети архијерејски сабор је 16. јуна 1959. пронашао компромисно рјешење. Администрирање Црногорско-приморском митрополијом повјерено је новоизабраном епископу будимљанском др Андреју Фрушићу.²⁰ Фрушић је своје архијерејске дужности требало да врши на Цетињу и то је било посредни знак да је имао велику шансу и за преузимање катедре црногорско-приморског митрополита, свакако, у погодном моменту. Комисија за вјерска питања Црне Горе била је незадовољна због Фрушићевог избора јер он није био обављен по консултацијама са црногорским властима. Ипак, Милан Вукасовић, предсједник ове Комисије, сматрао је да је и то боље него да се митрополит Арсеније врати у Црну Гору.²¹

Епископ Андреј је стигао у Црну Гору 4. августа 1959. и у првим контактима са Симом Радуновићем, секретаром Комисије за вјерска питања Црне Горе, изразио намјеру да разговара са водећим црногорским политичарима. Радуновић му је одговорио да су они на годишњем одмору и да ће настојати да аранжира тај сусрет у што скорије вријеме. Наступ епископа Андреја уливао је оптимизам код Радуновића, а у то се још једном увјерио и приликом слушања Андрејеве беседе пред Цетињским манастиром, пуне патетичних фраза које нијесу биле без практичне употребе, попут: "Кад сам дошао у ово мјесто поклонио сам се моштима бораца и владике Св. Петра... Ја сам млад и очекујем од вас савјете и помоћ у раду и позивам вас да заједнички радимо за добро народа и цркве, по угледу на наше претке који се нијесу одвајали од народа, да помажемо народу без обзира на његова

¹⁸ АЈ, 144-32-324, Забљешка о пријему патријарха Германа у Савезној комисији за верска питања. 6. V 1959.

¹⁹ Исто, Забљешка о пријему патријарха Германа у Савезној комисији за верска питања. 14. X 1959.

²⁰ Исто, Патријарх Герман - Комисији за вјерска питања НР Црне Горе 31. јула 1959. године.

²¹ Радмила Радић, н. дј, 50.

стремљења.²² Почетком новембра 1959. код чланова Комисије за вјерска питања Црне Горе појавиле су се прве сумње у искреност и лојалност епископа Андреја. Епископ је на једном састанку, између осталог, рекао Симу Радуновићу да митрополиту Арсенију не би требало забрањивати повратак у резиденцију Цетињског манастира јер то није урађено у случају мостарског бискупа Петра Чуле.²³ Те наводе поновио је и 13. новембра 1959. у разговору с Блажом Јовановићем, предсједником Народне скупштине НР Црне Горе и Миланом Вукасовићем. Јовановић је на то енергично реаговао, рекавши: "Црна Гора неће дозволити повратак Арсенију па они у Сабору нека нађу солуцију како знају, јер се Арсеније својим радом замјерио и народу и свештенству. Црногорци су научили на владику родољуба и борца за народна права, а не на издајника."²⁴ Јовановић је децидно одбио и варијанту којом би се Арсенију омогућивало да из Београда управља Црногорско-приморском митрополијом.²⁵

У свом опширном извјештају, начињеном у децембру 1959. на захтјев патријарха Германа, епископ Андреј је презентирао мишљење Блажа Јовановића према евентуалном повратку митрополита Арсенија у Црну Гору. Апострофирао је Јовановићево становиште да због овог питања не треба кварити односе између државе и СПЦ, а затим је навео упозорење које му је упутио Милан Вукасовић: "... ако нам Сабор наметне Арсенија, биће као у Македонији."²⁶ Ову врло непријатну и мучну ситуацију донекле је неутралисао Блажо Јовановић, казавши: "... ваљда неће доћи дотле", што није у потпуности умирило запањеног епископа Андреја.²⁷

Добивши слику стања у Црној Гори, патријарх Герман је био видно узбуђен, згранут, преплашен. Осјећао је да би повратак Арсенија у Црну Гору произвео врло негативне консеквенце и да би "македонски примјер" могао бити инспиративан и за црногорско руководство. Бојажљиво је изнио овај проблем Милоју Дилпарићу, секретару Савезне комисије за вјерска питања, 8. XII 1959. године. Затим је почео да глорификује Блажа Јовановића, називајући га великим државником, мудрим народним прваком, обдареним политичаром, што је

²² АЈ, 144-42-349, Комисији за вјерска питања НР Црне Горе - Савезној комисији за вјерска питања. 5. VII 1959.

²³ АЈ, 140-40-333.

²⁴ Исто.

²⁵ Исто.

²⁶ АЈ, 144-42-394, Епископ Андерј - Патријарху Герману 12. XII 1959.

²⁷ Исто.

остављало више утисак његове уплашености него искрености. Дилпарић је само ћутао, а патријарх је настављао са ламентирањем. Позвао се и на епископа далматинског Стефана који га је обавијестио о све присутнијим гласинама да ће црногорско руководство сазвати црквено-народни сабор и прогласити аутокефалност Црногорско-приморске митрополије. Евентуална реализација таквих стремљења била је за патријарха Гаврила равна катастрофи, трагедији, злу.²⁸

Горући проблем још више је усложен чврстом намјером митрополита Арсенија да се врати у Црну Гору. Он је више пута након одслужене казне изјављивао да хоће да умре као митрополит црногорско-приморски и одбијао је да управља неком другом епархијом СПЦ. Патријарх је покушавао да одврати митрополита Арсенија од његове замисли. Ти су напори у почетку били безуспјешни.²⁹

Извјестан напредак је направљен у априлу 1960. када је митрополит Арсеније привремено уступио патријарху Герману управљање Црногорско-приморском епархијом. Митрополит је, пак, и даље инсистирао да се послје рехабилитације врати на стару позицију. Патријарх је кључ за рјешење овог акутног проблема видио у Арсенијевом премјештању на будимску епархију, како не би видно биле угрожене митрополитова гордост и таштина.³⁰

Добривоје Радосављевић и патријарх Герман дискутовали су 28. IV 1960. о потенцијалном наслједнику митрополита Арсенија. Сложили су се да Митрополија црногорско-приморска има изузетан историјски значај и да њен будући поглавар треба да има високу црквену репутацију. Такав реноме, по њиховој процјени, нијесу посједовали Томо Дајковић и Душан Дожић. Радосављевић је на митрополитску столицу протежирао епископа горњокарловачког Симеона Злоковића, који је по рођењу био Бокел из Бијеле код Херцег-Новог. Патријарх је рекао да је Злоковић добро рјешење, али да он одбија да напусти горњокарловачку епархију. Предложио је епископа пакрачког Емилијана Мариновића, приказујући га као вриједног и одмјереног великодостојника. Ријешено је да се ови предлози размотре уз присуство и црногорских руководиоца.³¹

Улог је био велики и патријарх Герман је овом питању придавао прворазредни значај у том моменту. За сондирање терена задужио је

²⁸ АЈ, 144-34-326, Забиљешка о разговору Милоја Дилпарића са патријархом Германом 8. XII 1959. године.

²⁹ АЈ, 144-42-349.

³⁰ АЈ, 144-43-495.

³¹ Исто.

Нектарија, митрополита дабро-босанског. Нектарије се, на свој захтјев, 18. маја 1960. године састао са Миланом Вукасовићем у Титограду. Тежио је у почетку да маскира праве разлоге свог доласка у Црну Гору, па је нагласио да његова епархија обухвата и дио црногорске територије (Пљевља и Градац). Стрепња и узнемиреност митрополита Нектарија почеле су да сплашњавају у току подужег излагања добро обавјештеног и компетентног Милана Вукасовића. говорећи о развоју, значају и улози Цетињске митрополије и њених свештеника у прошлости, Вукасовић је потенцирао чињеницу да црквене власти морају да се консултују и са државним органима приликом именовања црногорско-приморског митрополита. Енергично је одбијао могућност повратка митрополита Арсенија у Црну Гору. Негирао је гласине о томе да ће црногорске власти тражити вјерског поглавара који ће само испуњавати њихова наређења. Услиједило је, потом Вукасовићев навод који је нагло поправио расположење забринутог митрополита: "Ми не мислимо да постављамо питање одвајања цркве у Црној Гори. Ми поштујемо аутокефалност Српске православне цркве. Свеједно нам је да ли ће епископ бити из Црне Горе, Босне, Лике, Војводине, Србије, само нека буде погодна личност".³² Митрополит Нектарије није крио радост због оваквог становишта, подвлачећи да му је веома драго што црногорске власти нијесу изричите у намјери да будући епископ буде Црногорац и још више, што не намјеравају да копирају македонски примјер. Изјавио је да ће те ставове пренијети патријарху Герману и тако "... бити тумач правога стања цркве у Црној Гори".³³

Задовољан пристиглим вијестима, патријарх Герман је много мирније подржавао своју тактику корисног прилагођавања и сарадње с државним властима. На први прагматични потез није се дуго чекало. Свети архијерејски сабор је на својој сједници од 13. јуна 1960. године изабрао Арсенија Брادرевевића за митрополита упражњене епархије будимске и тим је велика препрека у проналажењу оптималног рјешења била отклоњена.³⁴

Црногорске власти су биле упорне само на персоналном плану, док их у другим фундаменталним стварима није одликовала далековидост и проницљивост у домену вјерске политике, будући да је утицај цркве био крајње маргинализован, број православних вјерника

³² АЈ, 144-43-395. Радмила Радић, н. дј. 52.

³³ АЈ, 144-43-395.

³⁴ АЈ, 144-48-400.

миноран³⁵, а атеиста, процентуално гледано, далеко највећи број у ФНРЈ.³⁶ Једино су биле непопустљиве у томе да нови црногорски митрополит буде особа са којом би могли да остваре степен подношљиве сарадње и неопходног разумијевања. Њихов посао био је отежан и због тога, што у Црној Гори није било свештеника који је испуњавао услове за епархијског архијереја (завршена православна духовна академија или православни богословски факултет), а блага оријентација према кандидатима црногорског поријекла који су живјели у Србији (Дајковић и Дожић) није због њихове раније наклоњености четничком покрету у почетку била прихватљива. Такође, и углед викарног епископа Андреја Фрушића био је на најнижем нивоу. Црногорске власти су, наиме, сазнале да је присуство појединих пастира у Фрушићевом блиском окружењу за њега значило много више од угодно проведених социјалних тренутака.³⁷

Црногорски државни органи развијају широку активност у циљу избора најпогодније личности која је требало да заузме престо црногорско-приморског митрополита. при томе су обилато рачунали и на снагу и моћ Савезног и Републичког државног секретаријата за унутрашње послове, односно на њихове најпробитачније организације - Управе за државну безбједност (УДБ-а). Црногорска УДБ-а је, последице обраде прикупљених информација, у августу 1960. испитивала варијанту да Јагош Николић, рођен 1915. у Никшићу, буде нови црногорско-приморски митрополит. Пошто је Николић живио у Београду помоћ је затражена од Савезног државног секретаријата за унутрашње послове. Почетком октобра 1960. године комплетиран је Николићев

³⁵ Број православних вјерника у Црној Гори 1964. износио је 25 хиљада, римокатолика је било 12 хиљада, а најзаступљенији су били муслимани којих је било 28 хиљада. Извор: Извјештај о раду Комисије за вјерска питања СР Црне Горе за 1964. годину. Документ се налази у посједу аутора.

³⁶ Према попису становништва обављеном 1953. године, број лица без вјерске припадности у Црној Гори износио је 132 хиљаде, односно 31,5% што је било два и по пута више од југословенског просјека. Извор дефинитивни резултати пописа становништва од 31. марта 1953, књ. I, Београд 1959, 278-286.

³⁷ У анализи података за митрополитску столицу коју је начинио Савезни секретаријат за унутрашње послове, поред осталог, је наведено да епископ Андреј одржава хомосексуалне односе са Силвестаром Вучевићем, ђаконом Саборне цркве у Београду. Извор: Краћи подаци за лица која нису на званичној кандидатској листи за митрополита црногорско-приморског. Ова анализа је урађена у фебруару 1961. године. Документ се налази у посједу аутора.

досије који је изазвао позитивне реакције код појединих органа власти у Црној Гори. Николић је, завршио средњу богословску школу на Цетињу, студирао теологију у Београду, припадао НОП-у од 1941. године, био члан КПЈ/СКЈ од 1949. године уживао глас узорног друштвено-политичког радника. Радио је као секретар у државном архиву ФНРЈ у Београду.³⁸ Николић, међутим није завршио теолошки факултет и стога су црногорске власти одустале од његовог даљег протежирања.

Одласком епископа Андреја из Црне Горе питање око новог митрополита постајало је све актуелније и почетком 1961. године улазило је у завршну фазу. Свети архијерејски сабор је у фебруару 1961. године доставио Савезној комисији за вјерска питања списак кандидата за новог црногорско-приморског митрополита. На званичној листи било је уврштено седам имена. Доментијан Павловић, архимандрит и професор у Призренској богословији,³⁹ Методије Муждека, архимандрит и ректор Призренске богословије⁴⁰, Јустин Поповић архимандрит и духовник женског манастира "Ћелије" код Ваљева⁴¹, Десимир Влат-

³⁸ Оригинал документа се налази у посједу аутора.

³⁹ *Доментијан Павловић* је рођен 1911. године у селу Пертату код Лесковца. Завршио је средњу богословску школу и теолошки факултет. Предавао је у Сарајевској и у Цетињској богословији. У току рата живио је једно вријеме у манастиру Острогу. Имао је лојалан став према НОП-у чак се, истина краткотрајно, налазио у партизанским јединицама. Није уживао велики углед код појединих епископа СПЦ, док га је патријарх Герман сматрао флексибилним и поштеним пастиром. С тога је у почетку форсирао његову кандидатуру на трон црногорско-приморског митрополита 1961. године. - Краћи подаци за лица са званичне кандидатске листе за црногорско-приморског митрополита 1961. године. Оригинал документа се налази у посједу аутора.

⁴⁰ *Методије Муждека* се још као студент Теолошког факултета истицао као присталица Димитрија Љотића. Такво одређење задржао је и у току рата 1941-1945. Протјеран је због антикомунистичког дјеловања из Призренске богословије 1948 године. Муждека је како наводи извор УДБ-е "... за нашу службу увијек представљао проблем због непријатељског рада". Пристао је да гласа за епископа Германа приликом избора новог патријарха СПЦ 1958. године, али под условом да скине "вето" за његов избор за епископа, што је и учињено након Германовог устоличења. Од тада Муждека се није експонирао било каквим политичким дјеловањем. Остао је, ипак, миљеник већине епископа СПЦ и они су га 1960. године предлагали за црногорско-приморског митрополита. - Краћи подаци за лица са званичне кандидатске листе за црногорско-приморског митрополита 1961. године.

⁴¹ *Јустин Поповић* је рођен 1894. године у Врању. Завршио је Теолошки факултет у Оксфорду, а докторирао је на Теолошком факултету у Атини.

ковић, синђел и професор у Београдској богословији, Милутин Стојадиновић протосинђел и професор у Призренској богословији, Милорад Михајлов, протојереј у Трсту. Најпожељнији кандидати државних органа били су Доментијан Павловић и Стеван Ластавица, док су Методије Муждека и Јустин Поповић били оквалификовани као најмрачније личности у СПЦ, којима не треба дозволити да икада буду епископи.

Поред званичног списка, органи савезне УДБ-е обрадили су и податке о кандидатима који се нијесу налазили на листи Светог архијерејског сабора. Према подацима полицијских органа још 12 лица могло је да уђе у избор за црногорско-приморског митрополита, а међу њима била су и имена Тома Дајковића и Душана Дожића.⁴² Недобијање препоруке од стране епископата, недовољна сарадња с властима,

Поред матерњег, говорио је енглески, француски, њемачки и бугарски језик. Представљао је најобразованијег теолога у СПЦ. Прије рата је био близак сарадник епископа Николаја Велимировића и преко њега повезан са енглеским и америчким мисионарством кроз "Хришћанску заједницу младих људи". У току рата 1941-1945, симпатисао је покрет Драже Михајловића. Послије ослобођења искључен је са Београдског универзитета. Одржавао је и даље везе са епископом Николајем који се налазио у иностранству, а преко енглеске и америчке амбасаде добијао је разну литературу, штампу и часописе. У иностранству је 1957. године штампао књиге "*Филозофија свейосавља*" и "*Филозофске урвине*", које "... у завијеном руху, одишу непријатељством према постојећем поретку". Нападао је помирљиву политику патријарха Викентија, док је чланове свештеничких удружења називао издајницима. Такво становиште заузео је и према дјеловању патријарха Германа којег је називао "сељачким попом". Епископат СПЦ није никада озбиљно рачунао на архимандрита Јустина као новог епископа, јер се претпостављало да би државни органи спријечили такав ангажман. Уврштен је на званичну кандидатску листу, искључиво из формалних разлога, односно због поштовања појединих епископа према његовом раду. - Краћи подаци за лица са званичне кандидатске листе за црногорско-приморског митрополита 1961. године.

⁴² То су биле сљедеће личности: Стефан Чакић, протосинђел и старјешина манастира Крушедол у Срему; Симеон Злоковић, епископ горњокарловачки, Томо Дајковић управник Патријаршијског двора у Београду; Душан Дожић, службеник у Патријаршији; Мирон Јанићијевић, протосинђел; Милош Ердељан, професор Богословског факултета у Београду; Немања Трбојевић, свештеник у Славонији; Силвестар Вучевић, ђакон Саборне цркве у Београду; Никола Мрђа, наставник Богословије у Београду; Никодин Бркић, протосинђел и професор Академије ликовних умјетности у Београду; Стеван Самуилов, архимандрит. - Краћи подаци за лица која нијесу на званичној кандидатској листи за црногорско-приморског митрополита 1961. године.

били су главни разлози који су, по процјени УДБ-е, умањивали њихове изгледе на митрополитску столицу.

Милоје Дилпарић је 24. марта 1961. посјетио патријарха Германа и том приликом подуже су разговарали о кандидатима за митрополита на Цетињу. Патријарх је нагласио да одлагање овог избора не долази у обзир, јер је епископат СПЦ одлучан да ово питање скине с дневног реда на предстојећем Сабору. Напоменуо је да је девет чланова Св. арх. сабора сагласно да Методије Муждека буде нови црногорско-приморски митрополит. Дилпарић га је упозорио да је за такво решење потребан пристанак црногорског руководства, те да није цијелисходно унапријед одредити само једног кандидата, "и то онога са кога је јуче скинут вето и да се пошаље баш у Црну Гору, гдје треба да дође човјек који ће да одговори тамошњим приликама."⁴³ Патријарх је брзо реаговао, правдајући се да ово питање потенцира док још има времена за одговор.⁴⁴

Посебно се дискутовало и о кандидатима црногорског поријекла. Патријарх их је представио нимало свијетлим бојама. Дожића је окарактерисао као неспособног човјека који "осим презимена Дожић" нема никакве друге квалификације. Промијенио је до тада позитивно мишљење о Тому Дајковићу, за којег је рекао да "...је хладан, нееластичан - те би једино могао да буде у некој црквеној канцеларијској служби"⁴⁵ У анализи ставова патријарха Германа никако не треба губити из вида чињеницу да је он често мијењао мишљења, како би у неким важним питањима скренуо пажњу државних органа на споредни колосјек. У том контексту треба сагледати и његово мишљење о протојереју Дајковићу које је више било плод политичког опортунитета него Германовог искреног убјеђења.

На поменутом састанку разговарало се и о напрасно кооптираном кандидату за митрополита - Антонију Абрамовићу, старјешини манастира Савине код Херцег Новог. Абрамовић је имао родољубиво држање у току рата, лојалан однос према државним тенденцијама, и зато је, по свему судећи протезиран од стране црногорских власти као пандан већини осталих, ројалистички оријентисаних кандидата.⁴⁶

⁴³ АЈ, 144-52-442, Забиљешка о разговору секретара Савезне комисије за вјерска питања Милоја Дилпарића са патријархом Германом 24. III 1961. године.

⁴⁴ Исто.

⁴⁵ Исто

⁴⁶ *Антоније (Вука) Абрамовић* је рођен 1919. године у Котору. По националности је био Црногорац. Завршио је средњу богословску школу. Обаљвао је дужност калуђера у манастиру Високи Дечани на Косову и Метохији.

Герман је одлучно одбацио Абрамовићеву кандидатуру, рекавши да је он велики лењивац, без елементарних стручних квалификација.⁴⁷ Ове оцјене понајвише су биле резултат патријархових субјективних импресија и само су дијелом почивале на провјереним подацима.

Црногорски државни органи су се 12. априла 1961. јасније одредили према свом кандидату за црногорско-приморског митрополита. Тог дана вођен је разговор у просторијама савезне комисије за вјерска питања, којем су присуствовали Добривоје Радосављевић, Милоје Дилпарић, Драгиша Максимовић, предсједник Комисије за вјерска питања, НР Црне Горе, Никола Ђаконовић, потпредсједник Извршног вијећа НР Црне Горе, док су епископ СПЦ представљали патријарх Герман и чланови Св. арх. синода: Василије, Никанор и Висарион. Никола Ђаконовић је отворено истакао да се питање митрополита у ЦПМ мора дефинитивно ријешити постављањем личности која најбоље познаје специфичне црногорске прилике. Сматрао је да је Томо Дајковић најпогодније рјешење, али да и остали кандидати изузев Јустина Поповића и Методије Муждеке, могу доћи у обзир за новог митрополита.⁴⁸

Патријарх Герман је као изузетно вјешт преговарач, замолио за објашњење да ли се попуна ЦПМ може извршити и премјештајем неког епископа са друге епархије. Герман је овим питањем желио да избјегне сумњу представника власти у његове симпатије према било ком кандидату, јер је врло добро знао да је поменута варијанта не изводљива. Одговорио му је Добривоје Радосављевић, који је поновио добро познате ствари, апострофирајући да нови митрополит треба да разумије прилике у Црној Гори, што се може схватити као индиректна

На тој позицији дочекао га је рат 1941-1945, у коме је испољио патриотизам и пожртвовање: примао је у манастир борце НОП-а, крио их и материјално помагао. Након ослобођења јавно је подржавао нову власт. Из Дечана је пошао у САД да изучава теолошки факултет, али је усљед више тешкоћа (недостатак финансијских средстава, неподношења климатских прилика) био приморан да се врати у домовину и привремено се смјестио у манастир Раковица код Београда. Патријарх Викентије је поставио Абрамовића за игумана манастира Савина код Херцег-Новог. За вријеме боравка у САД имао је беспријекорно држање. У Дечанима, као и у Херцег-Новом, био је веома омиљен и код пастве и код свештенства. Предложен је 1961. године за одликовање - Орден републике III реда. Извор података: АЈ, 144-55-445, Предлози за одликовање свештеника у НР Црној Гори; АЈ, 144-21-257, Државни секретаријат за иностране послове - Савезној комисији за вјерска питања 22. V 1957.

⁴⁷ АЈ, 144-52-442.

⁴⁸ АЈ, 144-53-443

подршка Ђаконовићевом предлогу. Предочена образложења испунила су задовољством патријарха и присутне епископе.⁴⁹

Фаворизовање протојереја Дајковића имплицирало је и низ провјера које су црногорски државни органи преузимали у циљу комплетнијег сагледавања његове личности, те размишљања, одређења, политичке филозофије. Њихова кључна особа за везу био је Крсто Лековић, службеник савезне УДБ-е. Лековић је од раније познавао Дајковића и са њим је у више наврата током 1960. и 1961. године разговарао у хотелу "Балкан" у Београду. У договору са Радованом Перовићем шефом Испоставе унутрашњих послова на Цетињу, Лековић је аранжирао тајни Дајковићев долазак у Титоград 18. априла 1961 године. Дајковић је, уз Перовићево присуство, водио четворосатни разговор са Драгишом Максимовићем. Неувијено је истицао да му је јасан циљ уприличеног састанка, те да му је посебно стало да постане црногорско приморски митрополит. Наводно, није знао за разлоге због којих је елиминисан са званичне листе кандидата, и због тога је разговарао са генералом Блажом Јанковићем, као и са Блажом Јовановићем. Наводио је да га веома тишти и боли негативно мишљење појединих црногорских руководиоца према његовој ранијој активности јер сматра да је неправедно анатемисан. Одбацио је као злураде коментаре да је као полицијски чиновник у краљевини СХС прогањао неистомишљенике, пошто никоме није напакостιο.

Представљао се као лојални поданик југословенске државе акцентујући да је члан: свештеничког удружења, ССРН-а, Црвеног крста, да комуниста није нити може бити, а и да је члан СКЈ, држава тиме ништа неби добила, и најзад, да је спреман да сарађује са властима.⁵⁰

Узимајући ријеч, Драгиша Максимовић је стремио да код Дајковића створи осјећај захвалности према црногорском руководству. Стога му је рекао да његовог имена нема на листи кандидата и да Св. арх. синод преферира постављање Муждеке на митрополитску позицију, али да се таквом рјешењу противи црногорско руководство које би вољело да се изабере поштени и искрени Црногорац. Максимовићева еквилибристика изазвала је зачуђеност и црвенило на Дајковићевом лицу. Стидљиво је казао да му је патријарх Герман поклатио повјерење за кандидата на митрополитску столицу. Ту узвишену позицију не би прихватио у случају да то не одобре Блажо Јовановић и Филип

⁴⁹ Исто.

⁵⁰ Службена забиљешка Радосава Перовића о посјети Тома Дајковића - Комисији за вјерска питања у Титограду 18. IV 1961. Оригинал документа налази се у посједу аутора.

Бајковић. Трудећи се да не испадне сервилан, Дајковић је више пута поновио да као "црногорско приморски митрополит не би никада дозволио да буде "лутка" или "вретено" и да са њиме може свако да диригује".⁵¹

Сумирајући своја запажања о овом сусрету Радосав Перовић је забиљежио да је стекао утисак о Дајковићевом јаком карактеру и човјеку који држи до своје ријечи. Био је убијеђен да је Дајковић дошао потпуно припремљен на разговор и да је о свему био консултован патријарх Герман, што је било потпуно тачно. Олако је закључио да би се Дајковић као митрополит определијели за компромисно дјеловање, којим се не би замјерао ни црквеним органима нити црногорском руководством. Процијенио је да од предложених кандидата Дајковић поседује најбоље референце и да би његов избор ваљало подржати.⁵²

Перовићеве опсервације представљале су увертиру за завршни чин. Драгиша Максимовић је 28. априла 1961. године рекао члановима републичке Комисије за вјерска питања да су и најауторитарнији црногорски политичари сагласни да се Дајковић изабере за митрополита. Петар Лековић, члан ове Комисије рекао је да му је Дајковић остао у пријатном сјећању из школских дана и да његов избор треба подржати. Затим је Војо Калуђеровић информисао своје колеге да је Коменен Радусиновић, секретар Удружења православног свештенства у Црној Гори, изјавио да ће ова асоцијација дати безрезервну подршку Дајковићу у избору за новог митрополита.⁵³ Крај седмогодишњег интерегнума кадровске комбинаторике, неизвјесног ишчекивања почео се напакон назирати.

Готово све припреме биле су обављене и избор новог црногорско-приморског митрополита није се доводио у питање. Св. арх. сабор је на својој сједници од 20 маја 1961. године изабрао за митрополита црногорско приморског протојереја - Ставрофора Тома Дајковића, члана Црквеног суда у пензији и Управника Патријаршијског двора у Београду. Дајковић је 2 јуна 1961. замонашен у патријаршијској капели Св. Симеона Мироточивог, узевши име Данило. Сјутрадан, 3. јуна, произведен је у чин архимандрита. Хиротонисан је 25. јуна 1961. у Саборној цркви Св. Архангела Михаила и Гаврила у Београду.⁵⁴

⁵¹ Исто.

⁵² Исто

⁵³ АЈ, 144-64-497.

⁵⁴ Архива архијерејског намјесништва Бијело Поље, Православна митрополија црногорско-приморска - Архијерејским намјесништвима у епархији 1. јула 1961. Гласник СПЦ, 1961, 191-192.

Митрополит Данило се 18. јуна 1961 у Београду састао са Крстом Лековићем и Божом Мартиновићем, секретаром Комисије за вјерска питања у НР Црној Гори. Разговор је вођен у салону хотела "Балкан" и започео је Даниловим подсећање на Мартиновићевог покојног оца Сима. Открио је и једну малу тајну, казавши да је одбио препоруку појединих владика да узме неко монашко име јер Црногорци нијесу навикли на неубичајена имена својих митрополита. Жалио се на незавидне материјалне прилике, непосједовање адекватног аутомобила, а нарочито се осјећала жеља да његово устоличење, заказано за 12. јул 1961. у Цетињском манастиру, протекне што свечаније.⁵⁵

Данилове жеље биће испуњене. Патријарх Герман и митрополити Дамаскин и Данило одслужили су 12. јула 1961. свету архијерејску литургију у Цетињском манастиру. Данила је на трон црногорско-приморских митрополита увео патријарх Герман. Нови митрополит је у својој првој бесједи на Цетињу обећао да ће слиједити пут миротворства, љубави и братске слоге.⁵⁶

Црногорске власти су правиле многе уступке како би почетни боравак новог митрополита учинили што пријатнијим и опуштенијим. Извршно вијеће НР Црне Горе је покрило све трошкове око Даниловог устоличења, додијеливши помоћ у висини од 300.000 динара ЦПМ.⁵⁷ Није се стало само на томе. Чин добре воље манифестован је и у децембру 1961. године када је Извршно вијеће НР Црне Горе даривало митрополиту аутомобил "Фијат 1100".⁵⁸

Пошто је упутио изразе захвалности Извршном вијећу НР Црне Горе, митрополит Данило је убрзо испољио максималну критичност према положају своје митрополије и вјерским приликама у Црној Гори. Поднио је захтјев у 37 тачака Комисији за верска питања у коме је тражио ургентно побољшање позиције ЦПМ. О томе су Блажа Јовановића обавијестили Живко Жижих, предсједник Комисије за вјерска питања и Божо Мартиновић на што је овај реаговао крајње нервозно и уплахирено, поручујући следеће "... са њим (ће) бити тешко радити, и да ће он (Данило-прим З. Ф.) да чивија на многе ствари и на многа

⁵⁵ Забиљешка Божа Мартиновића о разговору с новоизабраним митрополитом Данилом 18. VI 1961. у Београду. - Оригинал документа се налази у посједу аутора.

⁵⁶ Гласник СПЦ, 1961, 274-277

⁵⁷ Православна митрополија Црногорско-приморска - Извршном вијећу НР Црне Горе 26. VII 1961, Захвалност на помоћ од 300.000 динара. Оригинал документа се налази у посједу аутора.

⁵⁸ Митрополит Црногорско-приморски Данило - Извршном вијећу НР Црне Горе 17. XII 1961. Оригинал документа се налази у посједу аутора.

мјеста, да сматра да није добар човјек, да ми у Републици имамо доста бољих свештеника од њега. Видјећете људи ми ћемо имати тешкоћа са њим, знам га ја није то баш добар човјек".⁵⁹

Јовановићева прогноза у доброј се мјери обистинила, али је стигла и сувише касно. Митрополит Данило је почетком 1962. додјеливао новчану помоћ у износу од 15 хиљада до 25 хиљада динара удовицама одбјеглих и ликвидираних свештеника који су били симпатизери или чланови четничког покрета, али ту благонаклоност и дарежљивост није испољио према удовицама свештеника чији су брачни другови страдали као припадници НОП-а.⁶⁰

Тако је већ на самом старту било јасно да избор митрополита Данила неће испунити очекивања црногорских власти. Његов даљи друштвени ангажман потврђивао је ово песимистичко предвиђање. Митрополит Данило није признавао националну индивидуалност Црногораца, на Црну Гору је гледао као на дио српског етничког простора, енергично се противио подизању Његошевог маузолеја на Ловћену, био најговорљивији "чувар" косовског мита у Црној Гори. Ријечју, своју митрополитску функцију највише је доживљавао као мисионарску - односно као "чување српства".

Наведено увјерљиво говори да су црногорске власти у конкретном случају испољиле лаковјерност, неопрезност, стихијност, готово неодговорност. Била је то посљедица неосмишљене вјерске политике тако да су непрепознавање националних интереса уз константне импровизације на том терену биле логичан нуспродукт таквог поимања.

⁵⁹ Службена забиљешка о разговору Блажа Јовановића са Живком Жижићем и Божом Мартиновићем 4. јануара 1962. године. Документ се налази у посједу аутора.

⁶⁰ Информација Државног секретаријата за унутрашње послове НР Црне Горе од 25. I 1962. Документ се налази у посједу аутора.

Zvezdan Folić

Election of the Montenegrin-Coastal Bishop in 1961

Summary

Election of the Montenegrin-Coastal Bishop in 1961 had its own complicated prehistory. In 1954, the Montenegrin-Coastal Bishop at the time, Arsenije Bradvarevic, was sentenced to prison for several years. However, this sentence didn't implicate his definitive resign from the post in question. This happened due to the article in Constitution of Serbian orthodox church, according to which such sentence of citizens' authorities only "removes and prevents" bishop from performing his duties. After this event, authorities of Serbian Orthodox Church changed their attitude toward state authorities. They became more flexible and cooperative.